

kur'an bağlamında dünyevîleşme

RAMAZAN ALTINTAŞ

Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

1950-60'larda tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin teorisine göre, "modernleşme süreçlerine bağlı olarak din, hem bireyin bilincinde hem de toplumsal seviyede gerileyecektir. Ne kadar çok modernleşme yaşanır, sekülerleşmenin hızı da ona göre artış kaydedecektir." Acaba burada sözü edilen sekülerleşmeden ne anlaşılmalıdır? Secular sözcüğü Latince 'soeculum' sözcüğünden gelir. Bu terimin, zaman ve mekân çağrışımlarını birlikte veren bir anlamlar dünyası vardır. "Zaman", dönem, onun şimdi oluşunu, hazır oluşunu; "mekân" ise dünyada ve dünyevî oluşunu gösterir. Dolayısıyla *soeculum*, bu çağ ve şimdiki zaman anlamına olup¹ ilâhî zamana değil, dünyevî zamana tekabül eder. İnsan aklının, dinî ve metafizik bağdan kurtarılmasını ifade eden sekülerleşme, zaman içerisinde, gitgide, seküler zihnin ürettiği bilgi, eylemsel planda sosyal hayatın bütün alanlarına intikal ettirilir. Böylece kamusal hayattan dışlanan din, bir vicdan meselesi haline getirilir.² Tarihsel anlamda

Greko-Romen ve Yahudi geleneklerinin Batı Hıristiyanlığı içerisinde kaynaşmasından doğan³ sekülerleşme, artık, insanın bakışını fizikötesi evreden buraya, şimdije ve hali hazıra çevirmenin ismi olur.⁴

Kur'an Açısından Dünyevileşmeye Bakış

Görüldüğü gibi sekülerleşme, ontolojik anlamda ebediliği "*şimdi*"de aramanın adıdır. Hiç kuşkusuz her insanda ebedilik (huld) düşüncesi vardır. Kendisinde yeterli düzeyde "*takvâ*" gelişmemiş insanlar, Kur'an'ın "*aldatıcı zevk ve geçinme*"⁵ diye tanımladığı dünyânın câzibesine tutularak "*ebedî*"liği bu dünyâda aramaya kalkabilir. Nitekim Kur'an, böyle bir insan tabiatından daha somut bir biçimde bahseder: "*Fakat o, dünyaya meyletti/ahlede ile'l-arzı*" ve *hevâsına uydu*."⁶ Bu âyette, '*ilâ*' edatıyla kullanılan '*el-arz*' sözcüğü, yalın anlamda ed-dünyâ kavramı karşılığında *dünyevileşmek* anlamına gelmektedir. Açıkça bu âyette, insan hayatını maddî dünya ile sınırlandıran ve ahlâkî değerleri hiçe sayarak dünyayı doya doya yaşamak isteyen bir kimsenin psikolojisi anlatılmaktadır. Arapça'da insan bir şeye meylettiği zaman "*ahlede ileyhi*" denilir.⁷ İnsanda dünyevileşme anlamında *huld/ebedîlik* düşüncesini körükleyen unsurlar arasında servet birikimi, taraftar çokluğu, istiğnâ duygusu, büyülenme, nankörlük gibi durumların etkileyici olduğu bir gerçektir. Bunlar tutkularının esiri olmuş ve bakışlarını buraya çevirmiş olan insanlarda *Allah'ı unutma* gibi bir sonucun doğmasına yol açabilir. Çünkü şeytan da Hz. Âdem'e; "*Ölümsüzlük ve yok olmayacak bir mülk*"⁸ tavsiyesinde bulunmuştu. Güçlü âhret inancıyla donanmayan insanlarda servet, dinî hassasiyetleri zayıflatmakla kalmaz, seküler bir mantalitenin oluşumuna da yol açabilir. Nitekim Kur'an'da bu durum çok güzel tasvir edilir: "*Mal toplayarak onu tekrar tekrar sayan, diliyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline! Malının kendisini ölümsüz (ahlede) kılacağını sanır*."⁹ Hâlbuki Kur'an'a göre, ahreti göz ardı ederek dünyâ hayatını tek hayat olarak görmek inkarcılıktır: "*Onlar, hayat ancak bizim şu dünyâ hayatımızdan ibarettir, biz bir daha dirilecek değiliz derler*."¹⁰ Kaldı ki Kur'an'ın ortaya koyduğu "*el-hayâtü 'l-dünyâ*" tasavvuru, "*el-âhire*"den kopuk değildir. Âhret yurdundaki beklentilerin kaynağı ve meşrû

zeminini dünyâdır. Dolayısıyla, dünyevî tabiatımız ilahî tabiatın bir tezahürü olarak görülmelidir.¹¹

İslam, dünya kurmaya karşı değildir. İslami literatürde '*arz*' kelimesi, yeryüzünün coğrafi ve jeolojik yönünü, *dünyâ* ise, hayat ve insan hayatıyla ilgili yönünü temsil eder. Bu nedenledir ki *dünyâ*, çoğu zaman Kur'an'da, *hayat* kelimesiyle birlikte kullanılmış ve âhret kavramının mukabili olarak zikredilmiştir.¹² Kur'an'da dünyâ için *laibün/oyun*' ve *lehvün/eğlence*' diyen ve dünyânın içsel ilgi yanına dikkat çeken âyetler olduğu gibi, "*hak-kun/gerçek*" diyen ve dünyânın dışsal yanına dikkat çeken âyetler de vardır.¹³ Bu âyetlerde geçen,

İslam, "Benim, karnım tok başkaları bana ne?" anlayışını ortadan kaldırmak için bir paylaşma ahlakı olan zekâtı farz kılmış; "Sen çalış ben yiyeyim." anlayışını tedavi etmede de ribayı yasaklamıştır.

dünyayı, "*hakla yarattı*" pasajının anlamı, hakkın ortaya çıkması ya da hakka götüren bir delil olması yönüyledir.¹⁴ O halde uzağında durulması gereken varlık/dünyâ, içte, ilgi tarafında aranmalıdır. Yoksa dünya, Allah'a giden yolda yol gösterici olmak bakımından bir araç olarak çok değerlidir; zira burası, Allah'ın sıfatlarıyla ilişkili bir varlık alanıdır. Tâbiri câizse, yeryüzü bütün unsurlarıyla, Allah'ın sıfatlarına aynalık yapmaktadır. Dünyânın yeryüzüne bakan cephesi bu yönüyle güzel olup değersiz ve nefret edilecek bir yer değildir. Kur'an'da uyarı, sadece dünyâ hayatının, âhret hayatı gözardı edildiği takdirde Allah'la olan ilişkiyi saptırıcı mâhiyetine yöneliktir.¹⁵ Çünkü bu anlamda dünya, sufilerin tanımıyla; "*insanı, Allah'tan uzaklaştıran şeydir*."¹⁶

İslam dini, kirli ve günahkâr bir varlık olarak "*dünyâ*"yı dışta, yani eşyanın maddesinde değil, içte, ilgi tarafında arar. Öyleyse, uzağında durulması gereken bir süflî varlık/'*dünyâ*' varsa, o içimizde aranacak demektir. İlgi tarafı ile arada gerektiği kadar bir temas boşluğu bırakmaya özen gösterdikten sonra, dış görüntüleri olarak mal mülk tarafı ile

ilişki kurmanın herhangi bir sakıncası olduğu söylenemez. İç dünyamıza hükmetmeye kalkmadıkça yiyecek, içecek, giyecek olarak madde tarafının haram kılınması için bir sebep yoktur: “*De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti ve temiz/hoş rızıkları kim haram etmiştir?*”¹⁷ Evet, bu âyetten anlaşılıyor ki uzağında durulması istenen kirli ve günahkar “*dünyâ*” eşyanın maddesinden kişinin iç âlemine (kasıd ve niyetine) aktarılmış olmaktadır. Nitekim, dünyâ malı, kalem kalem sayılıp dökülecek olsa, her birinin kendi maddesinden çok peşine taktığı *hırs* ve *ihtiraslardan* dolayı aşağılandığı görülür: “*Kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş, salma atlar, davarlar, ekinler.*”¹⁸ Bunların hepsi, şüphe yok ki dünyâ malıdır. Fakat hepsi de dikkat edilsin, kadın, oğul, altın ve gümüş v.s. oldukları

Gerek bireysel ve gerekse sosyal hayatta nefsi olabildiğince kışkırtma üzerine dayalı sefihane bu hayat, maalesef insanın ulvi latifeleri ve aklını nefsi emmarenin tutsağı haline getirmiştir.

için değil, hizmetine koşuldukları dünyâ hayatının türlü ihtiraslarını karşılama sıfat ve yeteneğine sahip nesnelere oldukları için kirli ve günahkardır.¹⁹ Yoksa İslam, dünya kurmaya karşı değildir. Bundan dolayı Mevlana, din dünya ilişkisini “*deniz gemi*” metaforuyla anlatır. Nasıl ki der, geminin su üzerinde olması geminin yürümesine yardımcı oluyorsa, Allah’la ilgiyi kesmeme üzerine kurulu bir dünya anlayışı da dinin ayakta durmasına yardımcı olur.²⁰ Çünkü din-dünya ilişkileri sağlıklı yürüdüğü takdirde, temeli adalet ve şefkate dayalı bir medeniyetin inkişafına yol açar, bu durum, küresel ölçekte barış ve uzlaşma kültürünün egemen olmasını sağlar. İşte Kur’an, Allah’tan kopuşu engellemek için, sürekli aşkınlık, yücelik ve “öte” fikrini insanda canlı tutmak adına Allah’a karşı sorumluluk bilinci anlamı taşıyan ‘*takvâ*’ kelimesini öne çıkarır. *Takvâ*, insanın ahlâkî alanda bozulmaya karşı kendini korumasına ve şahsiyet açısından çözümlü da-

ğılmaktan korunmaya yardımcı olan ve özünde erdemli nitelikler taşıyan bir ahlak kavramıdır. Kur’an’daki bütün âhret fikri, işte bu takva kavramına dayanır. Bu sebeple insan, kalbini, zihnini, gözlerini, *aşkınlığa* çevirmeli ve “*ben*”inde/”*bilinç*”inde gereken sorumluluk duygusunu oluşturmalıdır. Çünkü her türlü ahlâkî değerden kayıtsız yaşayan insan, aşırı tamah sonucu, *anlık doyumlara dayalı yaşam* biçimini seçmek suretiyle dünyevileşir. Artık o yeni bir kimlikle tanınır: “*Ehl-i dünya.*” Şahsî kaprisleri doyumaya yönelik ehl-i dünya için tek bir yaşam biçimi vardır: “*Hedonizm.*” Hiçbir toplumsal kural ve ahlâkî bariyer tanımayan hedonist kimlik için dünyevi zevkler uğruna her şey mubahtır. İşte 19. yüzyıl materyalist düşünce biçimi, dünyevileşmeyi getirmiştir. Bu gerçeğe; “*Onlar dünya hayatını seve seve ahirete tercih ederler...*”²¹ âyeti işaret eder. Dünyevileşme, insan hayatında negatiflik anlamındaki hırsı ve hedonizme düşkünlüğü besler. Nihilist bir bakış açısına sahip olan bu yaşam tarzı, modern dönemlerin insanını, ahlâkî anlamda yaralamış ve asıl vazifesinden uzaklaştırmıştır. Gerek bireysel ve gerekse sosyal hayatta nefsi olabildiğince kışkırtma üzerine dayalı sefihane bu hayat, maalesef insanın ulvi latifeleri ve aklını nefsi emmarenin tutsağı haline getirmiştir. Bunun sonucu olarak insanın dinle ilgili duyarlılığı ve hassasiyeti olabildiğine zayıfladığı için *insafsızlık*, *yalancılık*, *hırs*, *israf*, *fuhuş*, *hıyanet*, *gyıbet* gibi Kur’ân tarafından şiddetli bir surette yasaklanmış olan rezaletler ortaya çıkmıştır.

Dünyevileşmeye Karşı Paylaşma Ahlakı

Bilindiği gibi ünlü sosyolog *Max Weber* (1864-1920) klâsik tezinde, endüstriyel kapitalizm geliştikçe asketizmin²² önemini yitireceğini ve dünyevileşmenin kaçınılmaz olacağını vurgulamıştır.²³ Gerçekten de Batı dünyasında Protestan ahlakı, paylaşmayı devre dışı bırakarak, salt tasarrufu teşvik etmek ve servet birikimini artırmak adına meşrulaştırıcı ve kalkınmacı bir araç olarak dünyevileşmenin önünü açmıştır. İslam da çalışmayı emreder, ama İslam servetin belirli ellerde tekelleşmesine karşıdır.²⁴ S. Nursi’nin dediği gibi İslam, “*Benim, karnım tok başkaları bana ne?*” anlayışını ortadan kaldırmak için bir paylaşma ahlakı olan zekâ-

tı farz kılmış; “*Sen çalış ben yiyeyim.*” anlayışını tedavi etmede de ribayı yasaklamıştır.²⁵ İslam, paylaşma eksenli olmayan Protestan ahlakının aksine, tasarruf ve biriktirme odaklı tekelleşmeyi önlemek için mevcut sermaye birikimini üretime dönüştürür ya da zekât vermek ve infakta bulunmak gibi, servetin toplumsal hayatta ihtiyaç sahiplerinin ekonomik anlamda güçlendirilmelerinde kullanımına yönelik teşvikte bulunur. İslam, insana ekonomik teşebbüs özgürlüğü verirken, bir yandan da tekelciliğin gelişmesini kontrol eder, denetler. Çünkü paylaşma ahlakına dayalı manevî öğelerden arındırılmış bir dinî anlayışın, Protestan Hıristiyanlıkta yaşadığı gibi, vahşi kapitalizmin cazibesinden yakayı kurtarması zordur.

İslam düşüncesinde emek, kutsaldır. Kur’an’da birçok âyette Allah’ın çizdiği sınırlar (hudûdullah) doğrultusunda, kişinin özel mülkiyete sahip olma hakkı vurgulanır.²⁶ Bu özel mülkiyet hiçbir zaman insanı, kendisinden ve ortak kaderi paylaştığı toplumundan koparmamalıdır. Aksine, başkasının mülkü ve kölesi olma duygusu, insanı, kendisine ve toplumuna yabancılaştırır. İslam inancına göre, bir kimsenin, “*Bu benim malımdır.*” demesinde bir sakınca yoktur ama “*Ben malıma aidim.*” demesi doğru değildir. İslam, müminin eşya ile olan ilişkisini kesmez; insanın eşyaya karşı olan aşırı düşkünlüğünü terbiye eder. Böyle bir terbiyeden geçen Müslümanın, artık herhangi bir serveti cebinde taşıması ve avucunda taşıması caizdir. Ama kalbinde taşıması câiz değildir. Çünkü kalbe servet egemen olduğu zaman, insan onun emrine girer ve hevâsının yönetim ve denetimi altında yürür. Böyle bir kimsenin Allah’la ilişkisi tartışmaya açıktır. Onun için eşyaya egemen olan kimse, manevî özgürlüğünü elde etmiş, eşyanın kendisine egemen olduğu kimse ise tutsaklığa düşmüştür. İşte İslam, mümini paylaşma ahlakıyla eşyanın tutsağı olmaktan kurtarır. Eşyaya tutsak düşen bir cimrinin Allah yolunda harcaması, çevresindeki yoksul ve çaresizleri düşünmesi mümkün değildir. Git gide onun kalbi katılaşıp ve müstebkir niteliğe sahip bir kimse olur. Artık eşya, o kimseyi nefsanî hazların peşinden umutsuzca koştukça koşturur. Gönlü Allah’tan kopuk insanlar ne kadar varlık içerisinde yüzerlerse yüzsünler, açtırlar, doymazlar. Maalesef yaşadığı-

mız çağda vahşi kapitalizmin pençesine düşen müminlerin çoğu, seküler bir ruhla donanmış ve neticede infak ve bunun doğurduğu bir sonuç olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma eylemini terk etmişlerdir. Bu yeni durum: “*Mutfak, tuvalet ve banyo*” arasında yeni bir yaşama alanı oluşturmuştur. Globalleşme ile birlikte bütün dünyayı etki alanına katmak isteyen modern proje, Müslümanları da etkilemiştir. Son zamanlarda Müslüman kesimde ahlakî anlamda yozlaşma ve savrulma şeklinde tezahür eden dinî ve sosyal alanda gördüğümüz olumsuz değişim örnekleri bunun yeni kanıtlarıdır.

İslam düşüncesinde emek, kutsaldır. Kur’an’da birçok âyette Allah’ın çizdiği sınırlar (hudûdullah) doğrultusunda, kişinin özel mülkiyete sahip olma hakkı vurgulanır.

Sonuç

Kur’an’a göre gerçek hayat, nihâi hakikatin kendisidir.²⁷ Bu hayat, dünyâda anlamlandırılacaktır. Böyle bir varlık alanı, aşkın varlıkla bağlantılıdır. Sorun, “*el-hayâtü’ d-dünyâ*”yı reddetmek değil, belki, din dışılığı kutsadığı ve gönüllerde egemenlik yarışına giren, aşırı “*hubbu’ d-dünyâ/dünyâ sevgisi*” tutkusunu aşmaktır. Kur’an’da dünyâ hayatı ve metânın yerilmesi, onun, amacı dışında kullanılmasından dolayıdır. Yoksa dünyâ metânın hakkı veriliyorsa, bu övülmektedir.²⁸

Yaşadığımız yüzyılın en büyük sorunları arasında “*ahlakî değerler*” alanında çöküntü gelmektedir. Maalesef böylesi bir yaşam biçiminin arkaplanında dünyevileşme vardır. Eğer din dünya ilişkileri yeniden rayına oturtulmazsa, devam eden bu durum, toplum hayatında gelir dağılımındaki adaletsizlikleri körükler, lüks ve konfora özentisi, sınıfsal ayrımları derinleştirir. Ahlâkî dindarlığın zayıflamasıyla eş zamanlı olarak dünyevî hassasiyetlerin artması önplana çıkar. Eğer temelinde “*bereket*” yatan yeni bir iktisat ahlakı geliştirilmezse, dünyevileşmeyi dizginlemek zorlaşır. Bireysel hayattan toplumsal hayata, hatta uluslararası ilişkilere varıncaya kadar,

onuru korumanın yolu, “*dinî ahlakı*” eksen alan yeni bir iktisat anlayışından geçer. Çünkü “*sahip olma*” içgüdüsünü olabildiğince besleyen “hırs” samimi dindarlığı ortadan kaldırdığı gibi, âhîret hayatının kazançlarına yönelik paylaşma ahlakını da yok eder. “*İsraf ekonomisiyle*” malul bir yaşam biçimi, kanaatsizliği doğurur, kanaatsizlik de şükür ortadan kaldırarak Allah’a rağmenliği kuvvetlendirir. Bu durum, onuru kırmakla kalmaz, birey ve toplumların şahsiyetini zedeleyen dilencilik yolunu da açar. İşte iktisatsızlık ve israf yüzünden gelişen bereketsizlik her türlü yoksulluğa davetiye çıkararak dünyevileşme alanındaki krizi derinleştirir. O halde bu krizi çözenin yolu, milletlerin içtimai hayatını sarsan hırs, israf, kanaatsizlik gibi her biri dünyevileşmenin alâmet-i fârikaları olan ahlâkî değerlerimize karşı, iktisat, kanaat ve tevekkül gibi ahlâkî değerlere yeniden hayatiyet kazandırmaktan geçmektedir.■

dipnotlar

- ¹ Bkz. Saraç, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1976, s. 1283; krş. Cox, Harwey, *The Secular City*, Londra: Penguin, 1974, s. 31-35.
- ² Armağan, Mustafa, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İstanbul, 1998, s. 87.
- ³ Attas, S. Nakib, *Modern Çağ ve İslamî Düşünüşün Problemleri*, (çev. M. Erol Kılıç), İstanbul, 1989, s. 42-43.
- ⁴ Bkz. Attas, *İslamî Düşünüşün Problemleri*, s.43.
- ⁵ Bkz. er-Ra’d 13/26; el-Mü’min 40/39.
- ⁶ el-A’raf 7/176. Şu âyette de ebedîliği burada arayanların durumu tahlil edilirken “*essâkaltüm ile ‘l-arz’/yere çakılıp kalmak*” pasajının kullanılmış olması çok enteresan ve üzerinde durulmağa değer bir olgudur. Krş. et-Tevbe 9/38.
- ⁷ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul, 1305, I, 1133.
- ⁸ Tâhâ 20/120.
- ⁹ el-Hümeze 104/1-3.
- ¹⁰ Bkz. el-En’âm 6/29; el-A’râf 7/51; el-Mü’minün 23/37; el-Câsiye 45/24; en-Necm 53/29.
- ¹¹ Altıntaş, Ramazan, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul, 2005, s. 137.
- ¹² Kırca, Celâl, “*Dünyâ*”, İslamî Kavramlar, Ankara, 1997, s. 196.
- ¹³ el-En’âm 6/ 32, 73.
- ¹⁴ Bkz. İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, Beyrut, 1984, III, 67; Elmalılı, M. Hâfîdî Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1979, III, 1550.
- ¹⁵ Krş. Attas, *İslamî Düşünüşün Problemleri*, s. 69.

¹⁶ İsfehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, Beyrut, ts., IX, 264.

¹⁷ el-A’râf 7/32.

¹⁸ Bkz. Âl-i İmrân 3/14.

¹⁹ Ülgener, Sabri F., *Zihniyet ve Din*, İstanbul, 1981, ss. 55-57.

²⁰ Mevlânâ, *Mesnevi*, (çev. Veled İzbudak), Ankara, 1974, I, 74.

²¹ İbrahim 14/3.

²² Çilecilik, dünya nimetlerinden el etek çekme.

²³ Weber, Max, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Arıoba), İstanbul, 1985.

²⁴ Bkz. el-Haşr 59/7.

²⁵ S. Nursi, *Mektubat*, s. 265-266.

²⁶ Bkz. el-Bakara 2/179, 275, 282; en-Nisâ 4/2, 4, 7; el-Mâide 5/38.

²⁷ el-Enfal 8/24.

²⁸ el-Bakara 2/29; el-A’râf 7/31-32.